

ԼՈՒՐԵՐ ՔԱՂՔԷՆ

Վ Է Պ

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍ

ՎԵՐԱՐԾԱՐԾՈՒԱԾ ԿՐԿԸ

Ա.

Տարիներ վերջ, ամէն բան մոռցուած կ'երևի: Հրարուիսը որ քարեր ու բոց դուրս կը ժայթէր՝ չիջած:

Կտրածը վերանորոգուած կը կարծես՝ եթէ կարելի է սակայն որ եւ է վնասուած նորել, ուր որ էր:

Մարդը որ հանդարտ հանդարտ երկնքի կապոյտն ու անոր մէջ ծաղկող աստղերը, լուսնակը կը դիտէր երազելով, կը զլորուի հիմա հողին վրայ, կ'երթայ խութէ խութ դարձնելով անդադար: Նոր դէմքեր ու դէպքեր կը յաջորդեն իրարու, նոր նոր վերքեր ու երգեր:

Ժամանակը մամուռը դրաւ հինին վրայ, աղմուկը օրուան՝ իր մշուշովը պատեց դայն: Վէրքը թարախոտ՝ չորցած է, բայց սպին՝ անջինջ, ցոյց կուտայ անոր տեղը մարմնոյդ վրայ:

Հաշտուած կը կարծէիր դուն ալ վիճակիդ

հետ նոր, ինքզինքիդ: Ընտելացած ներկայիդ, ներած ամէն բան անոր որ քար մը դարկաւ գլխուդ: Շատ սղփիկ բան մը իրեն համար, հասարակ, պատահական դէպք մը կեանքի մէջ եւ որ կապուեց սակայն թեւերդ ու քեզ դարձուց սողուն մը հասարակ, արարած մը անսլփան:

Եւ ամէն մարդ քար մը անպատճառ կը նետէ կեանքին մէջ, մանաւանդ երբ երիտասարդ է, երբեմն մեծ իր հասակէն, կարողութենէն վեր: Ոմանք սղփիկ, գրեթէ աննշան, անտեսանելի շարժումով մը կը զլորեն, եւ ոչ ոք, ոչ ոք կը մտածէ նետած պահուն պատահելիքին մասին:

Նոր կեանք մը կը վարեն, անյայտ ուղիներ բացուած են առջեւդ, երբ ձմեռ է՝ լի ցեխով, որ կը դանդաղեցնէ քայլերդ, կ'աղաւտէ կօշիկներդ, կը շուլուի սրունքներդ ի վեր: Իսկ ամառը փոշին է որ անձրեւի նման կ'իջնէ, կը նստի գլխուդ վրայ ու անդամներուդ, մրտեխով պատկերդ:

Կը նայիս անոնց որ կը քալեն ծառուղիէն մաքուր ու սալայտատակուած: Որոնց վրայ կանանչը ծառերուն հովանի կ'ընէ, օտքերնուն տակ կը փռուի ճամբան նաշխուն գորգի մը պէս: Երբ դարուն է, բոյրը ծաղիկներուն կը վաղէ դէմերին, կը գրկէ զանոնք եւ իրենք ալ կ'անցնին ծաղիկներու նման գեղաթոյր ու հը-

մայիլ: Ամէն մարդ յարգանքով կը նայի վրանին:

Բ.

Այն քայլը զոր կը փորձէր բնել կրկին մօտենալու համար, մնաց տեղը: Կայտառ հասկովը տատանեցաւ ինքն իր վրայ, դարձաւ, քովին ինկաւ բերենքն ի վար՝ ինչպէս կ'իյնայ կատարած չուն մը վրայ յարձակած պահուն: Սիրական շունդ, որ փայփայած էս, համբուրած, բաժնած պատառդ ալ հետը, հարուածէդ ջախջախուած կ'իյնայ արիւնիւտայ, փրփրեալ, ահապարհուր նայելով դէմքիդ ու հարուածին չսպասուած:

**

Վերաբարձուեցաւ մէջս այն պահուն երբ տարիներ վերջ կրկին դէմ դիմաց եկանք յեղակարծ: Պատահական հանդիպում մը, հին, չսպասած մէկ ծանօթիդ հետ՝ դէթ այդ ինծի համար:

Իրիկնամուտ մըն էր պայծառ ու լուռ: Հորիզոնին վրայ կը բոցոտէր արեւը՝ կարմիր շիթերը թափելով ծփացող կանանչ ջուրերուն վրայ եւ մօտակայ դալարադարդ կղզեակնեւրուն:

Կը քալենք ամուսնիս հետ կղզին եզերող խճուղիէն դանդաղ քայլերով, դիտելով հորիզոնն արիւնոտող եւ ունկնդրելով ծովը հեղամբմունջ որ կուգար տապալակիլ զոյնողոյն խճաքարերուն վրայ ջրափին:

Մայրինքն իրենց սեռինը կը սրսկէին առատութեամբ, վերջալոյսի պահուն խունկի առաջ հոտ մը որ կ'երկարի, կիրականամուտքի իրիկունն ծխուածին պէս: Կը կեցնէ ան քեզ պահ մը ու ցոյց կուտայ շարժանկարի ժապաւէնի մը նման, բոլոր անոնք, սիրելի ու առեւի, բարի, շար դէմքեր զոր հողին եւ յանձնած, կսկիծով մը՝ խոց մը բացող սրտիդ վրայ: Շատ հեղ ախմայ զգալով թեթեւութիւն մը

վրայ՝ ուսերէդ վերցուած հին զգեստ մը կարծես: Եւ յետոյ կ'երեւին բոլոր այն պահերը զոր ապրած էս միասին մօտիկ ու հեռաւոր վայրերու մէջ՝ այդ ժամուն, եւ յիշատակներդ են հիմա երբեմն ամպամած, յաճախ պայծառ, ժպտուն երկինքով մը լուսաւոր:

**

Անշարժ կեցաւ զանկիս մէջ: Տանջեց զիս գիշեր ցերեկ: Մեծցաւ հասունեցաւ տակաւ, եւ փոխուեցաւ թարթիչիս վրայ ելած պալարի մը՝ որ արգելք կ'ըլլայ տեսողութեան, ըսկաւ խիթեր տալ:

Ամենուրեք հետեւեցաւ անշուշտ, ճաշած պահուն՝ բացուեցաւ պնակիս մէջ: Ննջած տեղս երկնցաւ քովս: Խօսած ժամանակս բնդ՝ միջեց լիտի բառերով: Եւ երբ նայեցայ իրեն, ժպտեցաւ: Ապուշ ապուշ խնդաց, հեգնեց, ծածածուելով քիթն ու բերանը: Ծիծաղեցաւ, նեղեց զիս, գրգռեց անդադար շէշտակի նայելով աչքերուս մէջ:

**

Կ'արհամարհէի, ինքզինքս կը զօրացնէի խորհրդածութիւններով, կը զինուէի բոլոր արիութիւնովը հասուն կնոջ մը որ խուսափիլ կ'ուզէ վտանգէն: Զկրցայ վանել սակայն այդ զոյգ մը փայլուն, պճլտացող աչքերը դէմէս, առինքնող, անդամալուծող, զիս լիկող:

Անկարող էի ինքզինքս այլ եւս պաշտպանելու այդ աչքերուն հմայքին դէմ: Անոնք հին, լսուած քաղցրահունչ երգի մը ջերմութեամբ կը նուազէին կրկին ինծի նուաղներ տամկացնող:

Զոյգ մը կանաչ աչքեր որ միտադադլ հանդարտ կը նային եւ շօշափուած կը զգայի, փայփայուէին մեղկացած, յանձնուած անոր թեւերուն, հեռուէն:

Այդ զոյգ մը կանաչ աչքերը անդիմադրելի էին, առինքնող, նուաճող, հակառակ որ ան ուրիշ ոչինչ ունէր իր վրայ գրաւիչ:

9.

Կարապետը ինձի ծանօթացուցին հասարակաց երեկոյթի մը մէջ:

Երգը նուագարաններուն, լոյսերը բոլոր, ծիծաղը ժողովուած հասարակութեան, լեցուցած էին սրահը եւ ամէն սեղանէ կը բարձրանային բացազանշութիւններ:

Ժպիտները որ կը թափառին շուրջը, ճամբայ կը հարթեն մօտենալու համար, եւ յետոյ կեղծ շարժումներ յարգանքի, կենալու համար քովը: Ի՞նչ լպիրշ ակնարկներ սեւեռուած սրունդներու վրայ, կուրծքիդ, աչքերուդ մէջ: Գլուխս մոլորեցնող մօտիկութիւն մը պոչէն բռնկած այրերու՝ դիրքով ու կազմով այլադան: Տղամարդեր որ խարտեաչ են եւ ունին կապոյտ թաշանցիկ աչքեր, ուրիշներ թուխ, սեւակն, կան որ հուժկու են առնագեղ: Վաւաշտա՝ ձերեր աղտոտած մազերով, որոնք կը դանդաղին եւ կը փորձեն թեթեւօտն ըլլալ, գինիներուն շոգիով, գլանիկներուն ծուխովը լանդուած սրահին մէջ:

Եւ քովը աթոռ մը ունիս պարապ, պարապ աթոռը միշտ կը սպասէ մէկուն գալուն, իսկ ինձ նման կէին մը չի կրնար գիտնալ թէ ով պիտի ըլլայ գրաւողը:

**

Հոգակաւոր երիտասարդ մըն էր արդէն, անունը կը չըլէր քաղթին բերանին մէջ:

Շատ մը կիներ մեծ հաճոյքով պիտի տային իրենց զգացումներուն լաւագոյնն ու խորը, ծաղկի մը պէս անցընելու համար անոր անուշաբոյր անունը իրենց լանջակին: Տոյց տալ հասարակութեան հերոսութիւնի մը պէս՝ կուրծքը գեղեցկացնող՝ այս խոշոր պատուանշանը:

Իշխանական մականի մը նման բռնած դայն, սիդալով անցնիլ ամբոխին մէջէն, հիացումին ու նախանձին դառնալով առարկայ: Եւ կամ ոսկիէ ապարանջանի մը նման, դնել

ձեռքը երազային սիրով մը: Իսկ ես ոչինչ կը տեսնեմ վրաս ունենալու համար նման կանացի յաւակնութիւն մը:

Ի՞նչ է մնացած:

Գոհակացած զգայութիւններ: Մարմին մը որ լոկ անասնական հաճոյքը կրնայ տալ կոշտ ու կոպիտ, արթնցնել մարդուն մէջ տօրիւն անսովոր ասպրումներ:

Նէ՛, որ կրնար ըլլալ քնքուշ մէկ ծաղիկը ընկերութեան, պտղատու ծառ մը անուշ պտուղներով կանգնած աշխարհի մէջ, վերածուած է թափանի մը, որ թէեւ ունի ձեւ մը ներկայանալի՝ բայց դոր սենեակիդ մէջ կը պահես թքնելու համար թուփ, երբեմն առողջ, կամ ծուխով դեղնած, գինիէն ջրոտած, ախտավարակ, խոցալից թոքերուդ արիւնովը չաղախուած:

**

Սիրեց, ինչպէս կը սիրէ մարդ երբ դեռ պատանի է ու չեն եկած դէպքեր, ու դէմքեր չար, քանդել ամէն ինչ որ վեհութիւն մը կուտայ տենչին: Եւ ամենագոհակ շարժումներն իսկ աղնուականութիւն մը ունին իրենց անկեղծութեամբ, պարզութեամբ:

Ձեզաւ ժլատ զգացումներով: Տենչը, որ եկած էր տաքցնել արիւնը ու նստած էր երիտասարդի գլխուն մէջ, չպաղեցաւ, չցրուեցաւ ժամանակի ընթացքին:

Արգահատելի դարձաւ ինձի համար ընկերութեան աչքին: Հրաժարեցաւ չըջանակէն ու մարդերէն որոնցմէ սիրուած էր, կը փրկուէր:

Յաճախ, լսած եմ քալած պահուս ետեւէս ըսելին:

— Կարապետը, ասոր հետը պիտի ամուսնանայ:

Ու կը զգաս թէ խուզարկող ակնարկ մը կը չափէ քեզ սկսած կրունկէդ: Կը բարձրացնէ ձեռքերը՝ չփելով սրունդդ, կողերուդ լայնքը,

կանակդ, ծոծրակդ ու գլուխդ: Յետոյ, կը փնտռէ զգետաներուդ վրայ բացուածք մը, արագացնելով քայլերը կը թափանցէ ներս, կը մերկացնէ քեզ: Կը ստուգէ մսերուդ պարարտութիւնը, մորթիդ զոյնն ու ողորկութիւնը: Կը փնտռէ առաւելութիւններ ու պակասներ, կը պատկերացնէ մսերուդ անցեալը: Կը դուշակէ անոնց ապագան, կը դասաւորէ քեզ վերջապէս ու՝

— Ասո՛ր համար ըսիր, ասո՛ր հետ...

— Այո՛, ասոր հետ, աղիճի մը...

— Բո՞ղ մը, (դարմացած, լուսթիւն):

Ու ամէն բան շատ կարճ, պարզ, դիւրաբեկ բաժակի մը պէս այս բառին հարուածէն փշրուած կ'իյնայ:

Դղեակը զոր շինած էր աւերակի մը կը փոխուի սոքերուն առջեւ: Գեղեցիկ կուժը զոր բռնած էր մօտեցնելու համար շրթներուն, կը ծանրանայ ձեռքերուն մէջ, կը դնէ վար իր տեղը:

Եւ կը հնչէ ճնշող լուսթեան մէջ, ջախջախուած անօթի մը արձակած աղմուկին նման կարճ եւ չեղտակի՝

— Մե՛ղբ:

Յետոյ քեզի հետեւող քայլերուն կը լսես մէկ կողմ երթալը, նման կոտորուածի մը ալուող փշուրներու ձայնին զետնին վրայ երկարող:

Ոչինչ բրի հաճելի բլլալու համար, կըրնաք մտաւ՝ բլլալ, կարողութիւնն ալ չունէի: Յոգնած էի կեանքէս, ձանձրացած, աւելի զրգուած այն վիճակէն որ իմ դասակարգի կիներունը կ'ըլլայ, անտենչ, աննկարագիր: Վաճառուելու ապրանք մը, եւ երեւակայեցէք, մարդ մը որ ինքզինքը չուկայ է իջեցուցած:

Վստահութիւն ալ չունէի, ամէն օր լսածս ու տեսածս էր որ կ'ըսէր: Բառ մը, որ կորուսած է տկանջիդ մէջ իր իսկական ձայնն ու իմաստը:

Երբ քալած պահուդ փորձութիւնը կ'ունենաս կենալու, անցորդներուն շարժումները շուտով կը զգացնեն քեզի սխալիդ: Կ'անդրադառնաս, կը յիշես հին անուաններ եւ կ'ըսես՝ անոր բաժն ալ այդ կը նշանակէ: Ուրիշ ի՞նչ կը սպասուէր, կը հարցնես, ան ի՞նչ կրնայ ըլլալ քեզի պէս կնոջ մը հետ:

Արհամարհեց ամէն բան, ամուսնանալ ուղեց հետս:

Նախ չհաւատացի, ատիկա շատ կը դժուարէր ինծի համար, չափազանց:

Դ.

Ամուսնացանք:

Ես ունիմ դայն, տարիներ վերջ, երբ ա՛լ չեմ ան որ էի, ու չի դար երազը կատուի մը պէս գլուխը դիս:

Հեռացանք քաղքէն, եկանք մեկուսացած այս կղզին որուն վրայ մարդերէն շատ ծառեր կը բարձրանան ու մշտադալար թեւերով կը ցնցուղեն հողին վրայ իրենց բոյրը կենսաբեր:

Տուները հեծած շեն իրարու վրայ՝ մէկկմէկ տակերնին ճգմելու պայքարով, կապուած մին միւսին աւանակներու կարաւանի մը նման. կեցած դէմ դիմաց կատուներու պէս աչքերնին սեւեռած իրարու պատառի: Չեն լրտեսեր, բամբասեր, ոչ ալ մրցման են ելած թեթեւամիտ կիներու նման դնելով պաճուճանքը պաճուճանքին վրայ գլեխու համար ուրիշներն իրենց փայլով:

Խլացուցիչ աղմուկին տեղ, լուսթիւնը կը փթթի յոտակ գոյներով, իր կաղզուրոյ անգործով կը փայփայէ: Եւ երկինքը կապոյտ պատառ մըն է պայծառ որուն վրայ կուգան ծփալ կարապներ սպիտակ, ու կը ծաղկին աստղեր միապագայ: Լուսնակը կը ծնի ու կը հասունանայ, արեւը կը բացուի խնձորափարդի մը պէս ու կ'իյնայ կարծիք խնձորի նման հեռուն ջուրէ հորիզոնին ետին: Իսկ քաղքէն եկող ամէն մարդ սեւ ազուս մըն է որ ի դուր կուգայ փնտռել զի մը նեխած:

Քաղաքը իր չէնքերով՝ արատներով լեցուն ժառանգների մը նման կը գծէ հիւսիսի հորիզոնը: Անոր վրայ նստած է երկինքը պղտոր, մըշուշի մը նման եւ չէ կարծես մէկ մասը մեր վրայ պարզուած կապոյտին: Չայներն անոր խռժողութ, չեն հասնիր մեղի, ջուրի լպրծուն անջրպետը զանոնք հեռու կը վանէ մեզմէ:

**

Կարապետ միայն ինծի հետ է ու կղզին պճնող մայրիներուն ընկերութեանը հետ անխռով, սարերու կանաչին, եղանակներուն ու ժամանակի երևոյթներուն պայծառ կամ տըրտում, յետոյ իր մտածումներուն ու գործերուն:

Լուռ, պառկած անշարժ, կ'ունկնդրէ սիւքէն օրօրուն մայրիներուն խշրտիւնը, ինկած տերեւի մը թփրտիւնը, ճիւղէ ճիւղ ոստոստող ճնճղուններուն ռոտածային նման: Զարհուրած կը լսէ սուլիւնը խենդեցած հովերուն: Բարձրաձայն սօսաւիւնը մայրիներուն, տեղատարափին կաթիլները հնչուն, դոռացող շանթն ամբան՝ արագ ու հատու, անոր արձագանդը հեռուներէն հասնող եւ ծովուն փոթորկած պոռոչիւնը հոն վարէն:

Օրերով քաշուած մէկ կողմ՝ կ'աշխատի անդադար, ծիւլելով, ինքն իրեն հետ քալելով անխօս: Նստած կը դրէ, կը բարձրանայ, քիչ վերջ կրկին նստիլ գրելու համար: Թուղթերը կը դիզուին թուղթերու վրայ սեցած տողերով: Կեցած տեղը խորասուզուած կը մնայ գաղափարներուն մէջ, արեցած անոնցմէ նախադասութիւններ կ'արտասանէ բարձրաձայն: Կը զուարթանայ, կը տխրի մտքերուն հետ: Յանկարծ կուգայ, կը յայտնէ զինքը գրաւող խորհուրդները, փոթորկած երեւակայութեանը պատկերները, մտերմօրէն նստած քովս ծունկը ծունկերուն՝ գաղափարի ընկերոջ մը պէս, դուկի մը պէս կախուած վզէս, մեծ մանչու մը պէս:

«Հովէն» ճիւղ մը կ'ոտրեցաւ. բարունակ

մըն էր ան կանաչ, ծաղիկներ պիտի տար որոնք պիտի փոխուէին անուշ պտուղներու:

Սիւղը կ'ուզէր փայփայել ծաղիկը բուրումնաւէտ, կտրեց զայն առանց ուղեւուն անգոյշ շարժումով մը, եւ հիմա պիտի տըժգունի:

Առուակն ուռեցաւ ու ողողեց անդերը, ջուրին վրայ կը լողան ցորենի հասկեր կանաչ: Վաղը տէրը պիտի գայ ու տեսնէ, անիկա որ շատ մը յոյսեր որոճալով հերկեց, ցանեց, ու հսկեց, հացն ունենալու համար վաղուան: Եւ կարելի է ուրիշ ծրագիրներ ալ ունէր գլխուն մէջ: Կը պակսի կարաս մը խրճիթին մէջ, եւ կամ ունի հասած առոյգ մանչ մը որ փեսայ պիտի ըլլայ, հարսնացունիք աղջիկ մը, որ կը սպասէր բերքին քաղուելուն՝ պսակուելու համար:

Ահա՛ ծաղիկը որ արեւուն տակ կը փթթի, ցոյց տալով թոյրը զուարթ. բոյրը կը թափառի օդին մէջ ու կը փսփսայ անցնողներուն ականջին այն ինչ որ պիտի ըլլայ:

Թոշունները կը պաշլուէին՝ ճիւղի մը վըրայ թառած, ու իրենց երգը ուրախ կը լեցնէ վճիտ ծիծաղի մը պէս միջոցը, գոհ են անոնք ու ապագայի երազներ ունին:

Յետոյ, զրկած զիս կուտայ առատութեամբ ամէն ինչ որ այր մը ունի կնոջը տալիք, գոհ՝ երջանիկ ընելուն համար զայն, եմաքուր համբոյրով մը, բառերով խանդակաթ:

**

Ինչո՞ւ զիս կը սիրէ, կը մտածեմ. անարժան եմ անոր սիրոյն. ունիմ գինիով, տափամոլ ալրերու լորձունքով աղոտտած մարմին մը, որ ծառայած է տարօրինակ քմահաճոյքներու եւ կորուսած իր փափկութիւնը, սրբութիւնը:

Պէտք է ծառայես՝ քանի որ կը վճարէ պարոնը: Վարձողը քեզ կ'ուզէ իրեն հաճելի կերպերով որոնք կ'աղարտեն հոգիդ, կ'աշխատեն

զգացումներդ, ի՞նչ փոյթ թէ չէ այդ քու ազատ կամքովդ:

Մեր բնակարանը կը գտնուի կղզիին բարձրաւանդակին վրայ. հետո բնակիչներէն, թաղուած մայրիներու զողը՝ պզտիկ ամաւրանոց մըն է: Ծառերուն մէջէն վարը կ'երեւի կանանչներուն մէջ ինկած փշրուած հայելիի կտորի մը նման՝ ծովէն շերտ մը: Խճուղին կ'անցնի քիչ հեռուէն, եւ շաւիղ մը սողալով դալարիքներուն մէջէն կուգայ մեզի: Դրան առջեւ պզտիկ ծաղկանոց մ'ունինք: Ծաղկածուններուն միջեւ դրուած է աշխատութեան սեղանը, հոն կ'աշխատի Կարապետը երբ եղանակը տաք է ու չոր: Այնտեղ թուղթերուն քով կը ճաշենք նաեւ երբ ան կը դադրի աշխատելէ, իսկ ձմեռը կ'ամփոփուինք տան մէջ:

Ծառայ չեմ պահեր, պէտքն ալ չեմ զգացած, եւ յետոյ տանս մէջ օտարի մը ներկայութիւնը շատ ալ հաճելի չէ ինծի: Գնումներս առաւօտուն կանուխ կ'երթամ բնել՝ երբ դեռ պառկած կ'ըլլայ ամուսինս, ու կը վերադառնամ շուտով, քովն ըլլալու համար դարձնած պահուն:

Շատ քիչ անգամներ կ'երթայ քաղաք, երբ պարտաւորուած ըլլայ: Իսկ ես բացակայած պահերը կ'անցընեմ ընդհանրապէս տունը մաքրելով, ընդօրինակելով զրաճները, եւ միշտ չէ պակսած զբաղում մը լեցրնելու համար առանձին ժամանակս:

Կարապետը ինծի համար ամուսին մը չէ միայն, մեծ դաւակ մը միեւնոյն ատեն, որուն վրայ պէտք է հսկել ուշադրութեամբ: Զգուշանալ, չխանդարել զբաղուած պահերուն, թողուլ զինքը իր երազներուն ու մտածումներուն երբ զրաւուած է անոնցմով: Զունենալ ոչ մէկ զինքը խանդարող զգացում, տենչ ու պատճառ, սպասել միայն իր ժամերուն եւ առանց աճապարելու: Ապրիլ անոր համար միայն,

պահերուն տրամադրութիւնովը, առանց անհատականութիւն մը դնելու շարժումներուդ մէջ, իսկ ասիկա կը պահանջէ ճիշդ մը, զոհութիւն մը որ աւելի է ու վեր ամուսին կնոջմէ մը սպասուածէն:

Զաւակ չունինք:

Շրջապատուած ենք մեր բոլորը գտնուող համը առարկաներուն ու բոյսերուն լուս, հաւատարիմ ընկերութիւնովը, եւ կուտանք անոնց մեր գուրգուրանքէն մաս մը:

Ոչ ոք կուգայ նաեւ խանդարել մեր առանձնութիւնը, չեն հաճիր այցելել իր ազգականներն ու ծանօթները:

Երբ անուն մը ունեցած ես, ան դրոշմուած կը մնայ ճակտիդ վրայ խոշոր տառերով: Ամէն քայլիդ կը ցցուի զէմդ, կը տեսնես ամենուն շրթունքէն կախուած բարակ թելով, ու ամենափոքր շարժումով մը կը պայթի ետեւդ բարձրադադակ, կամ չէնջալով կ'անցնի քովէդ միշտ շիկնեցնելով քեզ:

Կը լսես զայն, հանդիպած պահուդ՝ զըսուած բառերուն մէջէն անոնց: Գրուած կը տեսնես կարճ ու խուսափուակ ակնարկներուն խորը: Եւ ինչ որ ալ ըլլայ ներկադ, կը յիշեն զայն դարձեալ զէթ իրրեւ անցեալդ եւ պահ մը առաջ քեզ հիացումով դիտող աչերուն չես շարժում՝ նուազաւ յիշեցնող:

Կարապետը ոչինչ լսած է զիս վիրաւորող, ոչ մէկ ակնարկութիւն, ոչ մէկ դժգոհութեան շարժում մը՝ նուազաւ յիշեցնող:

Պէտք չկայ սակայն ասոր. ամէն անգամ որ կը մօտենայ ան ինծի, ապտակուած կը զգամ զիս անուղղակի կերպով, եւ անոր մաքուր ձեռքը չէ որ կ'ապտակէ զիս: Գիտեմ դարձեալ թէ զիս հարուածողն այդ պահուն, շատ աւելի ազատու է ինձմէ, եւ ես իր մէկ հըպոմոյն եմ արատաւորուած: Նաեւ կը ծիծաղի ալ անշուշտ վրաս, քաշուած հետո, յիշե-

լով զիս արգահատանքով. անտանելի է ասիկա :

Քանի որ ես ինձմէ դուրս եմ : Ձեմ ան որ կ'ապրիմ ու ան որ ծնած եմ ըլլալու համար : Հաճոյքը խուսափուկ ուրախութեան վայրկեաններ կուտայ միայն, եւ անոնք կեանք պիտի չտանեն, պիտի չտեսնեն : Պիտի չժպտին, չխօսին, չկանչեն քեզի անուշ, երբեմն կիսատ, թոթովուն ձայնով, կ'ըսեմ, յետոյ՝ տակաւ մեծնալը պիտի չտեսնես զգացածիդ ու լսածիդ հոս սրտիդ խորերէն, շատ խորերէն մաքուր, աղնուական :

Բոզի մը արգանդը անարգաւանդ պէտք է ըլլայ, չոր, ցամքած հոր մը, որպէս զի այդ անիմատ միութեան մէջ այլը թափէ ուժը իր բազուկներուն ու իր խմաստին : Իսկ հիմա իմ յոյսերուս գերեզմանը կ'ըլլայ ան, տենչերուս աղնիւ կոյուղին : Նստած կը մնամ տեղս կամ կը քայլեմ գլխիկոր պատժուած մանուկի մը պէս որ կտրած է իր պուպրիկը, եւ միշտ յուսալքուած :

Կ'ընեմ սակայն իմ բոլոր կարելիս երջանիկ ընելու համար զայն. եթէ չեմ կրնար երջանիկ ըլլալ, կը մտածեմ, պէտք է երջանիկ ընեմ զայն : Իրաւ, շատ դժուար է աս ու ծանր կնոջ մը ուսերուն համար, բայց արժանի է ան եւ ինչո՞ւ պիտի կրէ ինծի հետ ինքն ալ, ինչո՞ւ է մեղաւոր :

Նոր կեանքս տուաւ ինծի գէթ խաղաղութիւն տպրելու, չկրելու կրկին ու կրկին : Բերաւ հետեւ քաղքին խլացուցիչ աղմուկէն, ջրզայնացած մարդերէն : Դրաւ վրաս պարտականութիւններ մէկուն հանգէպ որ գիտեմ թէ իմինս է, ու կը նայի վրաս իրրեւ իրը :

Կաղուարտած ալ կը զգամ ինքզինքս : Հանգարտած են ջիւղերս : Վերադարձած առողջութիւն մը ունիմ, կարծես հին արեւը խոչոր ու տաք եկած է ջերմացնել զիս սիրով : Սիւքերը կուզան փայփայել զիս, հողին բոյրը կ'ուռե-

ցնէ կուրծքս, ծաղիկները կը ժպտին մաքուր ու բարի աչքերով, կը խօսին անուշ բառերով :

Կ'ըլլան օրեր սակայն, որ միտքը կ'ուռեկնամ դարձեալ վերջ տալու կեանքիս : Ինչի՞ համար կ'ապրիմ քանի որ չեմ կրնար սիրել, թէեւ կ'ուզեմ, եւ պէտք է որ սիրեմ, քանի որ կը մտածեմ :

Ես կողոպտուած կին մըն եմ : Յօշոտուած սիրտ մը ունիմ, ծակ կարաս մը օրուն մէջ պահելու համար դրած սկիւնները կ'իյնան վար :

Կը սպասէի ասպետիս, որ տէրս պիտի ըլլար, պաշտպանէր զիս, դուրգուրար վրաս հողիին թեւերովը, առատութիւնովը սրտին արբեցնէր զիս եւ թռչէինք միասին հեռու, շատ բարձրերը, աղուոր աշխարհներ : Եւ մեր այս երազին մէջ յայտնուող մանուկներն ալ որ պիտի անուցանէի ստինքներովս, հաղուեցնէի ու մեծցնէի նոր նոր երազներով, չգիտէի թէ ո՞՞սկից պիտի դային, ո՞՞ր վայրկեանին պիտի յղանայի եւ ի՞նչպէս եղան անոնք :

Աւագակ մը եղաւ ան, կողոպտեց զիս : Ոչինչ ունիմ ունեցածներէս : Մի՛ ծիծաղիք, ամէն աղջիկ երբ պատանի է ասպետի մը կը սպասէ եւ յայտնուողները չի կրնար իրարմէ զանազանել իրենց կութիւնով :

Էդ մըն եմ հիմա, հասարակ նիւթեղէն շինուածք մը, եւ եթէ չունիմ, տալու համար այս մեծ մարդուն յարգելի, երբեմնի ունեցածներս, կ'ուզեմ հաւատարիմ մնալ, ու ոչ ոք պէտք է փորձէ հեռացնել զիս անկէ :

ԵՂԱՆԱԿԸ

2.

Կայծակը երկնաղբորդ կ'սրտտայ : Հովը ուժգին կը սարսէ ծառերը տերեւաթափ : Անձրեւ կուզայ տեղատարափ : Կարկուտը կը քարկոծէ մարդերն ու տունները :

Վարդենիները ծաղկած են գոյնզգոյն անուշահոտ ծաղիկներով : Կեռասները կարմրած կախուեր են ճիւղերէն վար, կը սիրարանեն

անցորդներուն հետ, ախորժակը կը դրդեն անոնց :

Շերեփազին ելած է իր կապոյտ թեւերով սաւառնիլ օրուան մէջ ուղիղ գիծով : Առուակի ափին սէգերուն մէջէն կը հասնի նաեւ ծեր գորտերուն կոխը :

Յաճախ մարդ շատ խելօք ծանրագլուխ ու դժուարահաճ ըլլալովը հանդերձ, պահեր կան որ կը դառնայ թոյլ գիւրահաւան, տրամագիր շատ մը խենդութիւններ ընելու :

Կը կենայ ճամբան հանդիպած որ եւ է մէկուն առջեւ, առանց մտածելու : Կը ժպտի անոր օրուն պէտք չէ նայիլ անգամ, անդիտակցարար կը թողու որ ան մօտենայ : Կ'ընէ շարժումներ որոնք ցաւ կը դառնան յետոյ եւ չի ներեր ինք ինքզինքին :

Բայց այդ այդքանով չի վերջանար միշտ :

Ջուրը պոսթկաց օր մը, եղանակն էր յորդելու, թուժր մը չկար կասեցնող իր վաղքը : Տափարակ փերտուն հողին վրայ բացաւ առու մը նեղ ու վաղեց առաջ : Իսկ յետոյ, բացած առուէն՝ լայնցնելով միշտ աւելի՝ կը քալէ ամէն յորդելուն : Եւ ահա ճամբայ մը կը մընայ հոսելու համար նաեւ պատահարար վաղող շատ մը աղտոտ թէ մաքուր ջուրերուն առջեւ :

է.

Մայիսի ցերեկ մը :

Անձրեւը առատօրէն թրջեց հողն առտուն եւ արեւուն տակ խունկի պէս կը ծխայ երկիրը :

Կանաչները կը փայլին, ցանկապատերուն քով բոցոտած են կակաչները հրապսակ, ու բաղդազուչակ մարդարիտները շիկափոր կեցած են կայտառ, գլուխնին ցցած վեր :

Այգիներուն մէջ նշենինները քողքուած են վարդազոյն պսակներով : Միջոցին մէջ գրրկուած կը թռչտին բոյրերը ամենազգի ծաղիկներուն :

Կը պղպջայ արիւնը երիտասարդներուն ե-

րակներուն մէջ, կը տաքցնէ դարձեալ տարեցներուն կիսապաղ անդամները :

Արբունքի հասած աղջիկներուն աչքերը կը պճրտան : Անոնց ծիծերուն պտուկները ցցուած կ'ըլլան եւ գիւրազգաց են, հակամէտ ամէն անցնող հովին հետ գրկուելու, համբուրուելու :

Կ'երթայի մեր այգին, ճամբան քալած պահու սկսայ երգել բարձրաձայն, ղեղեւում մը կը զգայի անդամներուս վրայ, սիրտս լեցուն էր շատ մը անանուն ձայներով : Եւ ժպտ մը կը թրթռար դէմքիս վրայ : Այսպէս կ'երգէի ինքնաբերական առանց ծանօթ պատճառի մը : Եւ ամէն գիւղացի կ'երգէ առանձին քալած պահուն, աշխատած ժամանակը, կանչելով սիրածը որ պանդուխտ է օտար աշխարհ, լքուած աղջկան երգը, սիրահարինը սիրապաղատ : Կ'երգէ եղներուն համար որ իր ընկերներն են աշխատանքի, արտերը յուռթի, սարերը ծաղկազարդ որոնք պիտի տան իրեն հացը վաղուան : Խորօրինակ չէ ասիկա :

Մօտէս, ցանկապատին ետեւ կը լսեմ քայլերու ձայն, կը դադարեցնեմ երգս :

— Բարեւ ձեզ, օրիորդ, կ'ըսէ երիտասարդ մը :

Կը շարունակեմ ճամբաս :

— Բայց ինչո՞ւ կը փախիս, կը հետեւի ան :

— Եւ ինչո՞ւ պիտի կենամ, կ'ըսեմ շարունակելով քալել :

— Լսէ՛, ջրաղաց կ'երթայի, շփոթեցայ, բոլոր այս ճամբաները որոնց ատենօք ծանօթ էի՝ մոռցեր եմ :

Կը կենամ, կը նայիմ իրեն : Եւ տեսայ դուրս դալն իրենց այգիին ցանկապատին մէկ բացուածքէն, չեմ կրնար զսպել ծիծաղս :

— Ո՞ր ճամբայով պէտք է երթամ, կը կրկնէ աւելի մօտենալով :

Լուռ կը ծիծաղիմ :

— Չե՞ս հաւատար որ կորուսած ըլլամ ճամբաս, կը կրկնէ :

— Եթէ կ'ուզես ջրագաց երթալ, դնա՛ սա ուղղութեամբ... :

Կիսատ կը մնայ ըսելիքս, կը զգամ ձեռք մը որ կը բռնէ ձեռքս եւ իր մէկ արագ շարժումով կը մնամ թեւերուն մէջ :

— Ինչո՞ւ չես ուզեր հասկնալ զիս, կ'ըսէ մտերիմ շեշտով, կը յիշես՝ մենք խաղընկերներ ենք եղած հոս զպրոցին մէջ, ես Պետրոսն եմ :

Վայրեր կան որ նուիրագործող կապերու նման կը մօտեցնեն մարդը մարդուն, ինչ տարիքի ու զիրքի մէջ ալ որ գտնուին անոնք, եւ հոն անցած օրեր, պարզ գէպեր մտերիմ կը դարձնեն ու իրարու ընտանի, օտար չես զգար ինքզինքդ, զէմինիդ վրայ կը նայիս վստահութեամբ :

Նշածաղկի վարդագոյն թերթիկներ կը թռչտին օդին մէջ : Հեռուէն կը հասնին մշակի մը երգէն բառեր : Ծուն մը երկար երկար կը հաջէ ցանկապատին ետեւէն զիտելով երկարող այս համբոյցն առաջին որ կը թրթռայ նորահաս աղջկան շրթներուն վրայ, որ տաք ցուցած է դայն ու կը սարսուռայ ու ոտքերը կտրուած են հողէն :

Յետոյ կը խուսափի թեւերէն դուրս, կը ցնցաւի ու կը վազէ առաջ : Գետինը կը հնչէ ոտքերուն տակ, կը խժան ականջները, անդադար կը տրոփէ սիրտը, խի շունը կեցած միշտ կը հաջէ ետեւէն : Նէ չիտթած կը հարցնէ ինքզինքին, թէ իրեն ի՞նչ է պատահած :

Ը.

Վայելուչ ու համակրելի էր Պետրոսը, գիտէր հաճելի ըլլալ, բայց ինչ որ նուաճող էր իր վրայ, աչքերն էին : Այո՛, իր կանաչ աչքերը միապաղաղ ու տաժուկ, որոնք երբ կը նային քեզի՝ ինքզինքդ չօշափուած կը զգաս :

Նաեւ կը կրէր նորաձեւ զգեստներ, կանոնաւորուած շարժումներ ունէր, յետոյ՝ առատաձեռն էր :

Գիւղ էր դարձած քաղքէն ուսումն աւար-

տելէ վերջ : Ծառ մը պատմութիւններ կը խօսուէին հոն ապրած կեանքէն, կը նկարագրէին յաճախած վայրերը, եւ ասոնք երբ կասկածելի կը դարձնեն մէկը մեծերուն աչքին, երբ տասարդներուն երեւակայութեան առջեւ կը բանան ճոխ աշխարհ մը որ լեցուն է շատ մը փայլուն բաներով :

Կը սիրէի, եւ վստահութեամբ հետեւեցայ իրեն :

Հոն շատ մը նոր ու փայլուն ձայներ զրաւեցին զիս : Սէրը կ'երգէր ականջներուս մէջ պսակի շէրերուն նման եւ բոլոր զիս շրջապատողները մատանիս աղամանդին նման ակնախօսիչ էին :

Անցան շատ օրեր անզգալարար եւ ես տեսայ՝ ու՛շ փորիս խռորցած ըլլալը :

Եւ յետո՛յ :

Կին մը մնաց քաղքին աղմուկին մէջ լըքուած, յօշոտուած պորտով : Եւ մարմինը բեռնաւորուած՝ սիրոյ թողած պտուղովը :

Մեռած ծնաւ դաւախ :

Մանչ մը որ սիրով ու յոյսերով մեծցուցի որովայնիս մէջ, անուն մը գատեցի անոր համար՝ դեռ չծնած : Մնանիլը տեսեր էի ստինքներէս, պատասխաններ թոթոված բառերուն : Առաջնորդեցի իր առաջին քայլերը եւ ապագային վրայ մտածեցի :

Պառկած քովը՝ կը գիտեմ դայն : Ականջ կը դնեմ, սպասելով ձայնի մը : Կը փայփայեմ գըլուխը, բայց անիկա ծնած չէ :

Աւելի ուշ, վատ օրերու մէջ, յաճախ դարձաւ մտածած եմ անոր վրայ : Եթէ ան ողջ ըլլար, կարելի է եւ աւելի ուժ պիտի ունենայի պահելու զիս : Թերեւս անոր աչքերն ալ կանաչ պիտի ըլլային, բայց ես անոր ի՞նչ անուն պիտի տայի, ան ի՞նչ պիտի մտածէր մօրը մասին :

Քսան տարեկան աղջիկ մը որ ճանչցած է

այրը եւ անոր պոռնականութիւնն առթած սարսուռներովը զինովցած: Նաեւ վատ գաղափար չունի մարդոց մասին, իրեն անձանթ են անոնք իրենց էութեամբ: Ամէն ձեռք երկարողին կը բռնէ ձեռքը վստահութեամբ, մաքուր կարծելով զանոնք:

Եւ նէ տառապելով, տակաւ կը ճանչնայ մարդերն ու անոնց հոգին: Աւելի ուշ օր մըն ալ շահագործել կը փորձէ տկարութիւնը անոնց:

Գեղեցիկ էր ու երիտասարդ, դժուար դործ մը չեղաւ այդ իրեն համար:

ՎՃԻՌ

Թ.

Պայծառ մայիսեան օր մըն է, վարդենիները պարտէզին պնծուած են գոյնզգոյն վարդերով ու անոնց բոյրը կը թափառի չշնչիւնին նման սիրոյ բառերուն:

Կ'օրօրուն թեւերը մշտադալար մայրիներուն, իսկ անոնց տակ պատրաստուած ճաշակաւոր որ լեցուն է առատութեամբ, կը սպասէ կիսաւարտ ձգողներուն որոնք չեն դառնար իրենց տեղերը:

Օրը կ'ընթանայ յառաջ. արեւը, որ խոշոր աչքերը բացած կը դիտէր վարը շուներուն նրման ընկերով բերնին պատառին ետեւէն վազող մարդերը, կը ծածկէ աչքերը ձեռքերով:

Երիտասարդ մը որ կանոնաւոր դիմագծեր ունի եւ խարտեաչ է, արիւնլուայ բերենքն ի վար ինկած է գետին, հողը կը ծծէ անկէ հոսող արիւնը:

Անոր նստած աթոռը սեղանին առջեւ՝ որուն վրայ խորովածին ախորժագրգիւ բոյրը կը պաղի, կը յօրանջէ կշտացած կատուի մը պէս:

Մինչ քիչ անդին կին մը՝ արիւնշաղախ դանակը ձեռքը՝ կը սպասէ, որո՞ւն, անոր թեւս որ իր հարուածէն տապալեցաւ:

Մի՛ հարցնէք թէ ինչո՞ւ զարկաւ: Ինչո՞ւ կը զարնեն այնքան ուժով, որ ինկողն այլ եւս չի կրնար բարձրանալ, կանգնիլ շիտակ արեւուն տակ:

Հարուածեց բազուկին բոլոր ուժովը, զարկին մէջ զնելով իր բոլոր անցեալն ու ապագան: Զարկաւ կարելի է անոր համար որ կը սիրէր, եւ կամ որովհետեւ կ'ատէր, պարզ է ասիկա:

Ժ.

Ճամբուս վրայ սկսաւ երեւնալ, թէեւ ծանօթ էր ամուսնացած ըլլալուն:

Զբաղալերեցի մօտենալու համար ըրած փորձերը, բայց ան միշտ աւելի լկտի դարձաւ. հետեւեցաւ քայլերուն, տեսնողներուն մէջ կասկածներ արթնցնելու աստիճան առաջ գնաց իր շարժումներով:

Ճանճ մը որ յամառութեամբ կը դառնայ շուրջը, կը բզկայ ու կ'ուղէ նստիլ վրադ, կը քշէս հեռու, բայց ան անդադար կը մօտենայ ա՛լ աւելի լրբացած: Եւ դուն ազատելու համար անկէ, այն ձեռքդ որով կը գրես կամ կը տանիս պատառը բերանդ կամ կուտաս ընծան սըրտիդ, թակարդ մը կը շինես ոչնչացնելու համար դայն:

Զ'արժեր մտահոգուիլ ճանճով մը, ջղայնանալ, տապալել, թող ուղածին չափ թափառի, բզկայ անվերջ, քանի որ դիտես մաքուր ըլլալդ, այսպէս կը մտածէի:

Այդպէս չէ, մարդ մինակը եւ ինքզինքին համար չէ որ կ'սպրի. ան պիտի պղտորէ շուրջիններուդ կարծիքը: Ետ պիտի բերէ անոնց աչքին առջեւ անցեալդ ու ապականէ ներկադ, դուն իսկ անխմաստ կասկածով մը վայրկեան մը պիտի նայիս ինքզինքդ, փնտռելով ազատութիւն մը վրադ:

Ի՞նչու երեւցաւ կրկին ճամբուս վրայ, չհեռացաւ, նեղեց զիս: Ներած էի ամէն բան ի սրտէ, բայց չէի ուզեր հանդիպիլ դարձեալ:

Ամուսինս քաղաք գնաց: Առաջին անգամ

ըլլալով վախ առթեց մինակութիւնը: Երկար տատանումէ վերջ ճամբայ ելայ օրուան դնում-նեքս ընելու:

Լաւ կ'ըլլար եթէ չպատահէր:

Հանդիպեցաւ, իր սովորական լարչու-թեամբ, համարձակ քայլերով սկսաւ հետեւիլ, ականարկութիւններ ընել:

Չպատասխանեցի, սկսայ ճնշել վրաս ու գննել հեռու բոլոր այն մտածումները որ եկան խթանել զիս: Ծարունակեց հետեւիլ:

Եւ որոշեցի վերջապէս: Երբ հասանք մայրիներու անտառակին մուտքը, կեցայ, ժամադրեցի կէսօրուան ճաշին:

Այո՛, ժամերով ամէն բանի վրայ մտածած էի, ուսումնասիրած ձեւերն աւելի անվրէպ ու դիւրին ընելու համար հարուածը, եւ միշտ դանոնք կրկին վանած ետ՝ դատապարտելով ինքզինքս:

Յետոյ՝ վճռական՝ ըրի արդուզարդիս լաւագոյնը: Քննեցի ինքզինքս եւ երբ վստահ եղայ հրապուրիչ ըլլալուս, սպասեցի դալուն:

Եկաւ:

Տեղ տուի սեղանին առջեւ, ձախ կողմս:

Սկսաւ պատմել թէ ինչպէս կ'անցընէր վերջին ատեններն օրերը քաղքին մէջ, ըսաւ թէ եկած է այս կղզին, կաղղուրուելու համար քիչ մը մայրիներուն հովանիին տակ, ազատ միջոցին մէջ:

— Ուրախ եմ, աւելցուց, հանդիպած ըլլալուս քեզի հոս, հին ծանօթներ ենք վերջապէս: Այս ամայութիւնը վայրի, որ կը պարծի մայրիներովը մշտապալար, պայծառ երկին-

քովը, ջինջ եղանակովը, դատարկ է եւ մարդ միշտ կը փնտռէ կին մը ըսելու համար ամէն ինչ որ կը զգայ ու ըսելու պահանջն ունի վերջապէս:

Պարզ էին, չէ՞, ըսածները, լուռ կը լսեմ:

Յետոյ նայեցաւ ինծի կանաչ խոշոր աչքերովը ու քեց ոտքը ոտքիս քով եւ՝

— Անցած տարիները ոչինչ տարած են հրապոյրներէդ, շարունակեց: Թեւերդ կը պահեն իրենց հին ողորկութիւնը, ու մսեղ են: Դէմքդ ունի իր գոյները սիրուն, իսկ մարմինդ առած է հասուն կնոջ կոր գիծերը քնքուշ: Այս առաւօտ երբ կը քայլի ծովեզրը, տեսայ մեկնին ամուսինիդ: Ամուսինիդ (ծիծաղելով) զգացի շունչին մօտիկութիւնը դէմքիս, տեսայ ձեռքը որ կ'ուզէր բռնել թեւս:

Չափազանց էր իր յանդգնութիւնը: Բարձրացայ նստած տեղէս: Ոտքի ենք դէմ դէմի, իրարմէ քայլ մը հեռու:

Ա՛խ, այդ պարհուրելի կանաչ աչքերը որ կը լայննան ու կը ծածկեն աչքերէս ամէն բան, կը ծաւալին, կը վազեն առաջ արատաւորելու համար զիս, բռնելով լլկելու համար զիս...:

Այո՛, ես կը սիրէի դայն, հոս ի՞նչ կայ զարմանալու, եւ երբ քայլ մը բրաւ դէպ ի ինձ, պայթեցուցի աչքը՝ մխելով դանակը ուղղակի աչքին մէջ, բուրթ, սովորական ճաշասեղանին վրայ գործածուող դանակ մը:

Գ. ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻ

ՎԵՐՋ

1928-30, Վեֆետիկ - Փարիզ